

BENCE Erika

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék
erika.bence1967@gmail.com

„SCI-FI” A HÁBORÚBAN¹

Tarkó János: Amíg a nagy vihar tombolt...

“Sci-Fi” in War

János Tarkó: Amíg a nagy vihar tombolt... (While the Great Storm Raged...)

Naučna fantastika u ratu

Tarkó János: Amíg a nagy vihar tombolt...

A vajdasági magyar kiadás- és könyvtörténet, a térségi kisebbségi magyar irodalom kezdetei, interkulturális és -textuális kapcsolódásai, műfajközi átjárhatóságai képezik azokat a viszonyrendszereket, amelyek szempontjából igen nagy jelentősége van egy-egy korábban ismeretlen vajdasági magyar könyv és szerző felfedezésének, feltűnésének – függetlenül az adott irodalmi produktum esztétikai kvalitásaitól és művészi értékétől. Ha az irodalom létformáját nem írói opusok lineáris rendjének képzeljük el, hanem események és jelenségek bonyolult szövevényének, akkor ez az újonnan felfedezett és megismert irodalmi esemény és jelenség lényeges momentumokkal szolgálhat a térségi irodalmi összkép teljesebb igényű kialakításához. Tarkó János *Amíg a nagy vihar tombolt...* című, 1919-ben, Nagybecskereken megjelent regénye is hiányzó adat a vajdasági magyar irodalom történeti, biblio- és lexikográfiai összefoglalóiból, illetve szintéziseiből. Elemzése e dolgozat keretén belül keletkezéstörténeti kontextusának és lehetséges interkulturális kapcsolódásainak feltárására irányul; szükségszerűen reflektál a vajdasági magyar irodalom kezdeteiről szóló polémiára. *Kulcsszavak:* vajdasági magyar irodalom, kezdet, keletkezéstörténet, interkulturális és intertextuális viszonyrendszerek.

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Fejlesztési Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektuma keretében készült.

Bevezető

Tarkó János *Amíg a nagy vihar tombolt...* című regényéről az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszéke *Tanulmányok* című folyóiratának 2014/1. számában jelent meg tudományos értékű közlemény (Németh 2014), amely a mű keletkezéstörténeti kontextusára és a vajdasági magyar irodalom alakulástörténeti sorába való beilleszthetőségére koncentrált. Az 1919-ben, Nagybecskerekben, a Haász Testvérek kiadásában napvilágot látott könyvről a *Torontál* 1919. február 28-ai számában jelent meg ismertető. Szerepel Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* című bibliográfiájában (Gulyás é. n.). A *Magyar Szó Kilátó* című kulturális magazinjának 2001. január 20-ai számában *Egy tanító bevonul az irodalomba. A vajdasági magyar irodalom első kötetéről* (Németh 2001) címmel jelent meg róla cikk. Megtalálható az OSZK adatbázisában és az *Ormospusztai Munkások Olvasókörének Könyvjegyzékében* (1935). Nem szerepel sem Csáky S. Piroška *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941* című könyvtörténeti értekezésében (Csáky S. 1988), sem a hozzá kapcsolódó bibliográfiában. Ugyanígy nincs a Gerold László jegyezte *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)* szócikkei között (Gerold 2001). Nem veszi számba Tarkó János munkásságát és regényét Bori Imre irodalomtörténetének (*A jugoszláviai magyar irodalom története*) egyik kiadása és Kalapis Zoltán *Életrajzi kalauza* (Kalapis 2002) sem.

Az *Amíg a nagy vihar tombolt...* elfelejtett alkotás, ugyanakkor – a fentiekből kitűnik – a kiterjedt bibliográfiai, könyv- és irodalomtörténeti kutatások számára mégiscsak volt és van róla – nem sok, de hozzáférhető – adat. Egy irodalom alakulástörténetéről alkotott koncepció, a szintézis elve, értelmezési kereten kívülre helyezhet – hozzáértve természetesen a mindenkori vitathatóság érvényét – bizonyos jelenségeket. Ezért az, hogy Bori Imrének a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom történetéről alkotott elképzelésében magányos irodalomteremtő nagyságok, esztéták, szervezők és műhelyeik köré szerveződik, ilyen gócpontok mentén képzelhető el a térségi irodalom konstituálódása, amely eleve kizárja a „kismesterek”, az egyfüzetes/könyves, kevésbé reprezentáns (netán dilettáns) szerzők munkásságát, bizonyos értelemben elfogadható, hiszen egy irodalomtörténeti rendszerezés az értékelés és az értelmezés (hangsúlyozom: mindig polemikus) eljárását is magában foglalja. A bibliográfia-készítés és a lexikonírás azonban a feltárás, a számbavétel és a rendszerezés folyamatait jelenti, azaz a biblio- és lexikográfus munkája nem minősítő érvényű – ha mégis, akkor a dokumentum értékén és hitelességén esik csorba.

A jugoszláviai magyar könyvkiadás indulásáról és „a jugoszláviai magyar irodalom megszületéséről” mondja Csáky S. Piroska idézett tanulmányában, hogy „1918-ban új szellemi élet kezdett kialakulni Jugoszláviában és Vajdaságban” (Csáky S. 1988, 16). Nem támasztja alá viszont tényekkel, nincs magyarázata annak, hogy – az irodalomtörténeti közmegegyezésen kívül, amely egy politikai konstrukció, az SZHSZ Királyság létrejöttéhez kapcsolja az irodalmi reprezentáció létesülésének kezdeteit – milyen könyv- vagy irodalomtörténeti jelenségekre, eseményekre alapozva gondolja úgy, hogy 1918-ban „új szellemi élet” konstituálódik a térségben. Ugyanis azok az események, amelyeket felsorol, egytől egyig politikai történések (SZHSZ Királyság létrejötte, Obznana, Vidovdani alkotmány etc.), amelyek ugyan jogi/politikai értelemben befolyásolták a vajdasági magyar sajtó és könyv megjelenési, illetve kiadási lehetőségeit, nem következik belőlük automatikusan a térség korábbi irodalmát hatályon kívül helyező „új szellemiség”. Csáky S. néhány bekezdéssel később ugyane tanulmányában eltérő (sőt, egymásnak ellentmondó: egyik mondatban „kiemelkedő” jellegről beszél az adott időszakban megjelent könyvekkel kapcsolatban, majd a következőben eltekint „irodalmi értékük” fontosságától) – könyv- és irodalomtörténeti, sőt kritikai – szempontokat figyelembe véve próbálja meg meghatározni, melyik lehetett a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom első könyve: „A vajdasági magyar irodalom kibontakozását és fejlődését 1918-tól tartjuk számon”, illetve,

ha az 1918-ban megjelent műveket nem soroljuk is be az újonnan születendő vajdasági magyar irodalom kiemelkedő alkotásai közé (mivel valószínűleg előbb keletkeztek), az 1919-ben kiadottakat viszont már mindenképpen annak kell tekintenünk. Irodalmi értéküket nem mérlegelve, pusztán megjelenésüket véve alapul, úgy véljük, hogy Boschan Sándor *A cigányasszony* c. munkája, esetleg Borsodi Lajos *Fenség* c. műve volt az első irodalmi alkotás, amely 1918 után jött létre Vajdaságban (Csáky S. 1988, 18).

Az újabb kutatások (Ispánovics Csapó 2011) más eredményre vezettek, ezért más perspektívából mutatják be ugyanezeket a jelenségeket:

A társadalmi-történelmi fordulópontokhoz kötődő irodalomtörténeti, irodalomértési hagyomány korszakolása művészeti, irodalmi szempontból nem a legszerencsésebb, inkább egy praktikus, a kézikönyvírás gyakorlata által életre hívott, fenntartott hagyomány eredménye. [...] A kulturális, irodalmi öntudatra ébredés a társadalmi-politikai traumán

túl paradigmaváltásnak is tekinthető, s mint ilyen nem a semmiből jött, előjelei, készülődései már az 1918 előtti időszakban is jelen vannak (Ispánovics Csapó 2011, 7).

Tarkó János *Amíg a nagy vihar tombolt...* című könyve 1919-ben jelent meg Nagybecskereken, tehát – a fentiekben vázolt, a vajdasági magyar irodalom létesülését politikai határokhoz kapcsoló elképzelések szerint – az 1918-ban kialakult „új szellemi élet” része kell legyen esztétikai kvalitásaitól függetlenül, azaz az új irodalmi konstelláció szellemi és esztétikai ismérveit és irányultságait kell(ene) tükröznie. Műfaji-poétikai vizsgálata és értelmezése azonban ezt nem támasztja alá: semmilyen új alakulás vagy kezdet jelenségeit nem fejezi ki; egy politikai határok által fel nem szabdalt, egységes európai és magyar kultúra részeként határozza meg önmagát; miközben egyedi – ha vannak! –, alig kivethető térségi sajátosságai nem igazán politikai, hanem 1918-nál sokkal korábban kezdődött regionális elkülönülés eredményei.

Késő romantika és Jules Verne-hatás

Tarkó János 1905-től 1920-ig (vagy 1922-ig) „közismereti”, azaz általános műveltségi tárgyakat oktatott a nagybecskereki Központi Állami Elemi Iskolában, illetve az Iparostanonc Iskolában. Az irodalom-, művelődés- és gazdaságtörténetben való jártassága mellett publicisztikai és szépirodalmi tevékenységének, illetve készségének is ismerjük dokumentumait; fővárosi és vidéki lapokban egyaránt publikált (Németh 2014, 103). Az 1919-ben a nagybecskereki Haász Testvérek nyomdájában napvilágot látott *Amíg a nagy vihar tombolt...* című regénye művelődési és szakmai érdeklődésének, társadalmi-közösségi hovatartozásának szemléleti aspektusait egyaránt magán viseli. Polgári (feltehetően: értelmiségi) családi neveltetése, majd iskoláztatása az adott társadalmi réteg szokáskultúrájának megfelelően zajlott, amibe minden bizonnyal a korabeli tudományos-fantasztikus irodalom legnagyobb hatású írója, Jules Verne műveinek, valamint a legnépszerűbb magyar író, Jókai Mór regényeinek olvasása is beletartozott. Az értelmiségi magatartásnak pedig általában velejárója a tudományos és műszaki fejlődés, valamint az európai társadalmi mozgások követése, a közéleti tájékozottság. Pl. Szabó István (Andrée Dezső szerkesztésében) 1931-ben, Újvidéken napvilágot látott kétrészes legionista naplójának első részében, az *Egy legionista naplójában* – amelynek elbeszélte ideje a XX. század első két évtizedére esik – olvashatjuk, hogy egy újvidéki gimnazista legfőbb olvasmányait az adott időszakban Jules Verne (a regényben: Werne Gyula) regényei jelentik (Szabó 1931, 3).

Hogy regényírására hatással volt a Verne-fantasztikum, maga Jókai Mór sem tagadta. Sőt, a fordított lehetőség sem kizárt. *A fekete gyémántokat* (1870) Verne saját köszénbányászatról szóló regénye, *A Fekete Indiák* (Les Indes Noires, 1877) írásakor már franciául is olvashatta – de nincs erre vonatkozó adatunk (Longa 2005). Jules Verne regényei közül számos, leginkább a különböző föld alatti utazásokat, felszín alatti világokat megjelenítő regényei (mindenekelőtt *A Fekete Indiák*) lehetett hatással Tarkó János *Amíg a nagy vihar tombolt...* című regényére, de néhány szegmensében (pl. a tudomány találmányai által fenntartott zárt világ létrehozása, illetve a regénybe illesztett, a berioni orgonaépítő mester történetéről szóló novellabetét révén) a magyar tárgyú *Várkastély a Kárpátokban* (1892) világával is rokonítható. A francia szerző Angliában játszódó regényében a Ford család és Starr mérnök az aberfoyle-i bánya kimerültnek vélt (valójában dús szénfekvetekkel rendelkező) tárnáiban hozza létre Coal City ideális világát, amelynek létét csak a tébolyult Silfax, az egykori bányászolga akadályozza ideig-óráig. A Tarkó-regény helyszíne Franciaország, Champagne vidéke, az Aisne folyó mente, ahol a XVII. századi államférfi, Jean-Baptiste Colbert (1619–1683) egyik, a (természet)filozófia és a műszaki tudományok iránt rendkívül fogékony leszármazottja él német származású feleségével, családjával és udvartartásával. A birtok nyújtotta idilli élet lehetőségeit azonban ellehetetleníti a művelt gróf által idejekorán érzékelt háborús készülődés, majd víziójának valósággá válása. Világnézeti meggyőződése, a humánumba vetett mély hite és az ember szabadságjogainak mindenekfeletti tisztelete elképzelhetetlené teszi számára, hogy a háborús vérengzésben bármilyen szerepet vállaljon családjával, ezért nem marad más választása, mint a kivonulás megoldása. A véletlen siet segítségére, amikor kútúró munkálatok során egy nagy kiterjedésű barlangrendszert fedeznek fel a birtokán. Ide vonul le családjával, leghűségesebb cselédeivel, házi orvosával, annak Chlariette nevű, időközben a magyar Kovács Gyula mérnökkel házasságra lépett lányával, ahol egy utópisztikus, a tudomány eredményeinek kreatív felhasználásán, a kultúra és a demokrácia alapértékeinek tiszteletén alapuló „köztársaságot” hoz létre. A „nagy vihar” elvonulásának több mint négy esztendeje alatt konstituálódott tizenegy fős, önfenntartó gazdálkodásra és a személyiség kreativitására, önművelő hajlamára alapozott miniköztársaság létét azonban belső tényezők is veszélyeztethetik, elsősorban az olasz, indulatainak („öszönlény mivoltának”) parancsolni képtelen, műveletlen gépész, Marcassi személyében. Először a fiatal komornát, Susanne-t támadja meg, másodsor – a szerződésbe foglalt ígérete ellenére – megpróbálja tönkretenni a barlang biztonsági rendszerét, s felfedve annak létezését, elhagyni a föld alatti világot. Néhány hónapos magánzárkára ítélik, ugyanak-

kor a felvilágosult gróf hisz az őszinte megbánás esélyében, ezért ennek első jelére kiengedi börtönéből a megtévedt gépészt. Harmadszor azonban, amikor megrongálva a turbinát és a zsiliprendszert, mesterséges árvizet okoz, már nem a Colbert gróf alkotta „igazságszolgáltatás”, hanem a Nemezis sújt le rá: elsodorja a maga okozta ár. Az a – Colbert gróf és köre képviselte – felvilágosult világszemlélet, illetve – a Marcassi-féle – retrográd szellemiség, melyeknek harcát az *Amíg a nagy vihar tombolt...* (mint a világban jelen levő alapvető rossz forrását) tematizálja, a Jókai-regényeknek – a Tarkó-regény szövegeközi vonzatai között legerőteljesebben ható *Fekete gyémántoknak* – is jelentésalkotó mozzanatát képezi: a tisztességes bányamérnök és -tulajdonos Berend Iván, valamint a kapzsi bankár, Kaulmann Félix egymás elleni küzdelmében mutatkozik meg, s itt is – mint majd később Tarkónál – véletlen sorsfordulat menti meg a jó oldalon állókat a másik fél okozta bukástól és a pusztulástól. Noha itt nincs szó szénbányászatról (a föld alatti folyó vizének erejét használják fel energiatermelésre), a cselekmény földfelszín alá helyezése, a tudományos és műszaki találmányok iránti érdeklődés és elhivatottság motívumai a vizsgált regénysorba, Jókai és Verne jelölt regényeinek vonzatkörébe illeszti (eltekintve persze elbeszélői és esztétikai kvalitásainak jellegétől) Tarkó regényét.

A veszedelem előli elrejtőzés, illetve a kivonulás élethelyzete a Tarkó-elbeszélésben – világirodalmi prózahagyományokra mutatóan – a mesemondás autentikus (együtt jelen lévő) elbeszélői-befogadói szituációját is létrehozza. A több éves kényszerű „elefántcsonttorony”-állapotban élő társaság a művelődés különböző eszközeivel, színházi kamara-előadással, házi koncerttel és mesemondással szórakoztatja egymást. Egy ilyen szituációban mondja el Colbert gróf Gregor apó, a berioni orgonaépítő mester történetét, miáltal egy szabályos novella ékelődik a regény szövetébe. A két szöveg metatextuális értelemben egészíti ki egymást: a novella egyrészt etikai szempontból értelmezi Colbert gróf állásfoglalását, amely révén a közösségi és a személyes (a hazát szolgálni vagy a családját védelmezni) érdek viszonylatában inkább a magánszféra védelme mellett döntött, másrészt a másság, a személyes integritás sérthetlenségéről szól – ilyen értelemben didaktikus – elbeszélése, ami a regény szereplőinek háborúellenes magatartását magyarázza.

Gregor apó messze földön híres orgonaépítő mester volt, aki élete főművét saját városának, Berionnak a székesegyházában építette meg. Művének csodájára jártak, vagyonát is megalapozta, életét azonban beárnyékolta, hogy szeretett kisebbik fiát, „csodagyerek” mivolta miatt, a közösség kivetette magából, félkegyelműnek tartotta: „Elütő viselkedése miatt idővel annyira megerősítette az embereket balhitőkben, hogy szegény Paul bármi okos dologgal sem győz-

hette volna meg őket az ellenkezőjéről” (Tarkó 1919, 70). Az öreg organista az emberek ostobaságát, babonás hitét kihasználva áll bosszút a városon. Saját gyárának egy helyiségét és a templomot távvezetékekkel összekapcsolja, miáltal távolról (villanyenergia és telefon révén) is működtethetővé válik az orgona, majd úgy végrendelkezik, hogy halálának első évfordulóján szólaljon meg magától. A város lakói természetesen mit sem tudtak a jelenség mögött rejlő műszaki megoldásokról, ezért babonás rettenettel tekintenek az eseményekre. A városnak ugyanakkor jó anyagi bevételt is jelent a csodaorgona mindaddig, amíg Paul, a fiú meg nem unja a kétes játékot, és el nem dobja magától értéktelenné lett életét. A mese tanulságát, miszerint az elszenvedett sérelmek miatt véghezvitt bosszú nem boldoggá, hanem szerencsétlenné tesz, a szereplők a fejük felett tomboló háborúra vonatkoztatják:

Ön gróf úr azzal vezette be történetét, hogy látszólag ellentétbe jött a közfelfogással, az erkölcsi világrenddel, akárcsak kedves történetének szereplői. Igaz, hogy az írók ilyenkor igazságot szolgáltatnak s a hősnek buknia kell. De ne feledjük, hogy a most dühöngő világháború után egy újjászületett, erkölcsében, gondolkozásában teljesen megváltozott emberiséget fogunk találni, amely emberiség az öt vagy talán még több évig pusztító borzalmak után jönnek, nemesnek találja azt, amit addig elítélt (Tarkó 1919, 77).

A romantikus (rém)történetet elbeszélő betétnovella narratív ereje és megformáltsága kiemelkedően magasabb szintet ér el a (keret)regényénél; intertextuális értelemben Jules Verne említett, *Várkastély a Kárpátokban* című regényével képez összefüggést. Az emberkerülő Bortz gróf egy fizikus segítségével és a helybeliek (a Zsil-völgyi Veresd) tudatlanságának, babonás meggyőződésének kihasználásával tartja távol kastélyától az érdeklődőket, különösen, hogy egy becsületbeli ügy (egy fiatal nő halálát okozza) is terheli a lelkiismeretét.

A vidéki polgárisult nemesi habitus

A világgal és a hatalmi erőkkal szemben tanúsított passzív rezisztencia vállalása, a másik, az idegen nemzet törekvései létjogosultságának elismerése, az ellenfél tisztelete, a polgári demokrácia szorgalmazása, a tudományos haladás és műveltség iránti elkötelezettsége révén Colbert gróf – nemesi származása, társadalmi és anyagi helyzete ellenére – a vidéki, a közösség hasznát szolgáló felvilágosult polgár eszményét testesíti meg. A Tarkó-regény ilyen értelemben ugyancsak a Jókai-regényvilággal, pl. *Az új földesúrral* (1863) rokonítha-

tó. Colbert gróf alakja pl. Garamvölgyi Ádám, a szolgálatában álló, tanult és művelt mérnök, Kovács Gyula pedig Garamvölgyi Aladár alakjára emlékeztet. A Tarkó-regény nőalakjai is, Mary grófnő vagy az orvos lánya, Chlariette is mutatnak némi halvány rokonságot Jókai adott regényének nőalakjaival, pl. Elizével, noha – kidolgozatlan, jellemmé nem alakított, tulajdonképpeni statiszta szerepük miatt – inkább a korai Jókai-művek leányalakjainak sablon-szerűségét idézik fel.

A korabeli recepció – a mai álláspontok szerint tévesen (Nagy 1999, 37–38) – a Magyarországon birtokossá lett, megváltozott Haynaut vélte felismerni a Jókai-regénybeli Ankerschmidt alakjában. Ha ez a feltételezés nem is állja meg a helyét, kétségkívül igaz, hogy *Az új földesúr* tematizálja a nemzeti ellentéteket elsimító, a korábbi ellenfelek kibékülését szorgalmazó új polgári habitust. Az *Amíg a nagy vihar tombolt...* világában ez a szemlélet központi jelentésalkotó motívummá szervesül. Ennek több idealizált példáját állítja elénk. Colbert gróf felesége német nő, Franciaország és Németország ellenséges viszonyát illetően azonban a férje véleményében osztozik, aki a nemzeti érdeket alárendeli az egzisztenciális és a családi élet megmentésének és védelmének:

Te ismered hazád népét, édesem, – mondá többek között a gróf. – Tudod, hogy mennyi erély, szívósság és kitartás van a német népben. Én is tudom, hiszen sokáig éltem közöttük. A bekövetkező nagy küzdelemben Franciaország könnyen alul kerülhet s természetes következmény lesz aztán az, hogy ezen a földön, ahol a mi kis birtokunk elterül, irtózatos küzdelmek folynak le (Tarkó 1919, 17).

Ebben a toleráns légkörben az sem számít természetellenesnek, hogy a csópos-tán a németek előrenyomulásáról szóló híreket ki-ki nemzeti hovatarozának megfelelően értékeli, csak az intellektuális képességeiben korlátozott Marcassi lelkében támad gyűlölet a másikkak iránt: „Amíg Kovács, Dittrich báró és Colbertné szívében az öröm lángja gyúlt fel, addig Marcassi és Gérard apó nem bírván palástolni indulataikat, szörnyű haraggal beszéltek az entente ellenfeleiről s különösen Marcassi lelkében valóságos gyűlölet támadt Kovács és a báró ellen” (Tarkó 1919, 113). Az emberiség elve uralta világban mi sem természetesebb, hogy Colberték, amikor egy alkalommal tájékozódás céljából elhagyják a barlangot, s rátalálnak az ellenséges sebesült katonára, a német Dittrich báróra, nem hagyják meghalni, hanem magukkal viszik föld alatti lakhelyükre és – a lelepleződés veszélyével is számot vetve – megmentik az életét. A romantikus regény természetének megfelelően a felépült német katonára és a báró Mary nevű idősebb lánya között mély szerelem szövődik, amit

az őszinte érzelmeket pártoló Colbert báró egyáltalán nem ellenez, mi több, a társaság azt is elfogadja, hogy a báró felépülését követően, hazafiúi kötelességének megfelelően, visszatérjen saját hadtestéhez – tulajdonképpen ellenük, Franciaország ellen – harcolni.

Az író – feltehetően – a magyar mérnök, Kovács Gyula személyében formázta meg saját, a művelt polgári habitusról alkotott elképzelését. Ennek az értelmiségi, illetve nemzetkarakterológiai eszménynek a leírását viszont Colbert gróftól halljuk:

Ezelőtt tíz-tizenkét évvel beutaztam egész Magyarországot. Be' minden másként van ott, mint ahogy írják. A magyar csodálatos faj. Annyi józanságot és természetességet a világ egyetlen népében sem láttam. Megjegyzem, a népről beszélek, amely valóban a faj. A művelt francia, angol, orosz, kínai vagy japán mindegy. Kultúremberek ezek, akik a műveltség, a társadalmi szokások, és tudomány kifejezői. Ezek pedig nem faji és sajátos tulajdonságok. Igazi értékét egy nemzetnek nem csupán az adja meg, hanem az, hogy milyen ott a nép, a nemzet nagy többsége. Van-e és mekkora benne az erő, a képesség a haza biztos jövőjének kiépítéséhez. Lássam, uram, mi franciák a világ első népe vagyunk állítólag, de ha megnézzük a francia parasztot, annak szemében nem látunk öntudatot, cselekvéseiben nincs tervszerűség, élete csaknem ösztönös állati élet. De a magyar paraszt igazi őserő, tele mindazzal, amit emberi méltóságnak szokás nevezni. Sok országot bejártam, sok népet ismerek, de a magyar olyannyira más, mint az angol vagy a német, vagy akármelyik másik, hogy azt szavakba ki sem fejezhetem (Tarkó 1919, 23–24).

Természetesen ez túlságosan is utópisztikus és idealizált, a korabeli állapotoktól teljesen elvont helyzetkép mind a nemzetkarakterológiát, mind a polgári közmegegyezésem és kulturális alapokon fejlődő ideális társadalomról alkotott elképzeléseket illetően. Feltételezhetően maga Tarkó is tisztában volt regénye anakronisztikus mivoltával. Eljárásának azonban több magyarázata is lehet. Egyrészt művének van egy nagyon erőteljes tudományos-fantasztikus kalandregény jellege, másrészt nem a korabeli európai társadalmi modell, hanem utópiájának megalkotására törekedett. Harmadrészt regényírásában ott vannak a világháború tanulságain alapuló konzekvenciák, többek között az a hit és meggyőződés is, hogy Európa és a világ nemzetei tanultak a világháború borzalmaiból, s az ellentétek feloldására és elsimítására törekszenek majd. Ezért gondolja lehetségesnek, hogy – miként regényében – a franciák ellen harcoló német katona (Dittrich báró) a háború végeztével azonnal visszatérhet

francia kedveséhez (Mary grófkisasszonyhoz), s a két – egyáltalán nem ellenséges – család és barátai (többek között a magyar Kovács mérnök) körében – a föld alatti birodalomban – házasságkötéssel pecsételheti meg szerelmüket. A valóság persze a katonák évekig tartó hadifogságáról, a diplomáciai kapcsolatok hiányáról szól inkább.

A háború tematizációja

Tarkó Jánosról igen kevés adat áll rendelkezésünkre. Leginkább a hiányok alapján következtethetünk egyes vele kapcsolatos dolgokra. Természetesen ezek feltételezés értékű megállapítások csak. Abból pl., hogy semmilyen adat nincs róla a becskerekai katolikus templomi anyakönyvekben és archívumokban, illetve hogy a nagybecskerekai Történelmi Levéltárban – ha nem is róla – református vallású Tarkó vezetéknevű személyekről találtunk adatokat, feltételezhetjük, hogy esetleg maga is ehhez a felekezethez tartozott. Semmilyen születési vagy elhalálozási adatról nem tudunk eddig vele kapcsolatban, nincs tudomásunk a becskerekai tanítóskodása (1905–1920 v. 1922) és a regény megírásai idején betöltött életkoráról sem. S nem tudjuk, hogy délvidéki születésű-e, aki az első világháború utáni történések (Trianon, közhivatalnoki eskütétel etc.) miatt távozott Magyarországra, vagy onnan helyezték 1905-ben Nagybecskerekre. Regényének hangvételéből, s abból, hogy a század első két évtizedében (1902-ből és 1912-ből van adatunk) verseket és elbeszéléseket publikált a *Képes Családi Lapokban* és a *Pesti Hírlapban*, illetve a *Torontálban* (Németh 2014, 103–104), arra következtethetünk (ha úgy gondoljuk, hogy nem idősebb korában kezdett verseket publikálni), hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozhatott (tehát életének harmadik, legfeljebb negyedik évtizedét tölthette be).

A fentiekben vázolt „hiátusok” Tarkó János életrajzában természetesen nincsenek kihatással regényének értelmezésére, legfeljebb annyiban, hogy mind ezért nem tudjuk hitelesíteni azt a feltételezésünket, miszerint katonaként nem vett részt az első világháborúban, azaz nincs közvetlen háborús tapasztalata. Regényének ezek a vonatkozásai ugyanis életszerűtlenül hatnak, arra engednek következtetni, hogy idevágó ismereteit hírlapokból, közvetetten szerezte. Ha megnézzük, hogy a világháborúban katonai frontszolgálatot teljesítő (vajdasági) magyar írók hogyan és mikor formáztak nagyobb elbeszélést (pl. regényt) háborús élményeikből és tapasztalataikból, azt kell látnunk, hogy – még világirodalmi szinteken (pl. Hemingway, Remarque) is – csak az 1930-as évek elején. Az első világháborút később regényekben tematizáló, illetve élmé-

nyeiket ilyen formában megjelentető írók többsége (pl. Darvas Gábor, Munk Artúr) 1919-ben még haza sem tért a hadifogságból, nemhogy – mint Tarkó János – egy kész regénnyel állt volna elő.

Az első világháborúról szóló kiterjedt, elektronikusan elérhető és hagyományos, ismeretterjesztő vagy tudományos forrásokban könnyen utánanézhethünk annak, milyen események zajlottak az első világháború idején a franciaországi Aisne folyó mentén, Champagne vidékén, azaz valóság-e azok a dolgok, amelyekről az *Amíg a nagy vihar tombolt...*-ban olvashatunk. Ezen – egyébként meglehetősen ismert – tények szerint az Aisne folyó mentén 1914-től 1918-ig kiterjedt harcok voltak, három nagy aisne-i csatát is leír a had- és történelemtudomány. Ezek a tudósítások valószínűleg Tarkó Jánoshoz is eljutottak, s ezeknek alapján ábrázolhatta regényében azokat az eseményeket (a német csapatok előrenyomulása Franciaország területén, az Aisne folyó menti ütközetek, az ágyúzás rettenete), amelyeknek olyor nemcsak a híre, de még a robaja is eljut a föld alatti miniköztársaság lakóihoz.

Azt, hogy Tarkó János regénye már az első világháború levont konzekvenciái nyomán született, mutatja, hogy Colbert gróf, a regény főhőse, a háború kitörése előtt már olyan ismereteknek a birtokában van, amelyeket a történések idején maguk a résztvevők sem sejtettek, s csak fokozatosan döbbsentek rá. Látomása a háború kiterjedéséről a következőképp hangzik:

A gróf aztán részletesen előadta aggodalmait. Azzal kezdte, hogy ismertette Franciaország és Németország viszonyát. Beszélt arról a vak, engesztelhetetlen gyűlöletről, amely minden francia lelkében ott él Sedan óta. Ez a gyűlölet aztán kicsúcsosodott a revanche-gondolatban, s ezt jól tudják Németországban, ahol hihetetlen erővel készülnek rá. Egész Európa rettegve nézi ezt a készülődést. Mintegy érzi, hogy a hullámok mindegyike kicsapnak s alig lesz hely az egész földrészen, ahol a legádázabb küzdelmek árja nem hömpölyög majd (Tarkó 1919, 17).

Az adott történésekre vonatkozó kollektív emlékezet, a róla szóló naplók (pl. Csáth Géza, Munk Artúr, Darvas Gábor etc.) és regények (Markovits Rodion, Munk Artúr etc.) azonban teljesen más képet festenek a háború előkészületeiről és kitörését követő közhangulatról. Ezek szerint Európa nemhogy „rettegve nézi” a háborús készülődést, hanem egyenesen euforikus hangulatban üdvözli azt. Ismertek a két császár, II. Vilmos és I. Ferenc József proklamációi, a „népeimhez” intézett szövegek, amelyekben a villámháború („Mire a levelek lehullanak...”) , illetve a szükségszerű védelmi háború („Mindent meggon-

doltam...”) propagandáját hirdetik. Darvas Gábor „*Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam...*” (1930) című regényében a következőképp leplezi le (több mint másfél évtizednyi távlatból) a háborút kiváltó hazugságokat:

Eleinte csak egy kis kirándulási kalandnak számított az egész. Olyan nagygyakorlatfélének. Csak mikor az első halottak véres hulláján ültünk s a sebesültek kínos jajveszékését hallgattuk, ébredtünk fel. Hohó, itt mégsem vaktöltéssel lövöldöznek. [...] Mire a levelek lehullanak a fákról, mindannyian otthon leszünk... A császárnak ez a kijelentése ömlött végig a szerb fronton 1914 októberében. [...] A császár jóslata csak nem akart teljeseedsbe menni. Kombináltunk és variáltunk, e körül forgott minden téma, miközben a késő őszi nap lankadt melegét élveztük, elhemperedve a lehullott száraz avaron...

– Ravasz ember az a Vilmos. Nagyon határozatlanul tűzte ki a dátumot – vélte az egyik.

– Annyi bizonyos, hogy lassan fogynak a levelek – hangzott a reményvesztett válasz (Darvas 1930, 5–6).

De idézhetnénk az első világháború eseményeit ugyancsak a közvetlen részvevő szempontjából megjelenítő Munk Artúr 1930-ban, illetve 1933-ban megjelent regényeiből (*A nagy káder*, *A hinterland*) is, azt bizonyítandó (*A hinterland* pl. az „Éljen a háború!” felkiáltással kezdődik), hogy még a nagy műveltségű, rendkívül tájékozott intellektusként bemutatott Colbert gróf sem közvetíthette 1914-ben azokat az ismereteket a háborúról, amelyeket az események közvetlen részvevői és szereplői is jóval később, tapasztalataik nyomán ismertek csak fel.

Összegzés

Az *Amíg a nagy vihar tombolt...* című, 1919-ben, Nagybecskerekén napvilágot látott regény olvasott, a humán és műszaki tudományokban jártas, közéleti szempontból tájékozott, jó íráskészséggel rendelkező szerző műve. Maga a regényforma a háborús kerettörténettel, a tudományos-fantasztikus kalandregény karakterisztikáit felmutató utópia alakzataival, illetve a tanulságos, de esztétikai értelemben is az alapszöveg fölé emelkedő betétnovellával ugyan csak egy végiggondolt formaalkotó eljárás eredménye. Elbeszélői értelemben ugyanakkor egy meglehetősen vérszegény, kis volumenű szöveget futtató, anakronisztikusan ható vállalkozás Tarkó János regénye. Azonban mindez nem

jelenti azt, hogy a korszak aktuális térségi (később jugoszláviai magyarnak vagy vajdaságinak nevezett) irodalmában különösképp dilettáns vállalkozás lenne, hiszen a rákövetkező évtized termése egyáltalán nem vagy nem sokban haladja meg a Tarkó-regény narratív erejének színeit.

Csáky S. Piroska könyvtörténeti értekezése a mai Vajdaság területén 1918-ban napvilágot látott könyveket nem sorolja a térségi irodalmi reprezentáció körébe, mert a kezdetként megjelölt év előtt keletkeztek, de mérlegelése értelmében „az 1919-ben kiadottakat [...] már mindenképpen annak kell tekintenünk” (Csáky S. 1988, 18). Az állásfoglalás nem von határt (nyilvánvalóan nem is lehet) az első világháború utáni könyvkiadás és a vajdasági magyar irodalom kezdete között, s feltételezi, hogy ez az 1918 utáni „kezdet” új irodalmi tájékozódásokat, speciális szellemi elkülönüléseket is jelent az egyetemes magyar irodalomhoz képest. Az általunk vizsgált regény, Tarkó János 1919-ben megjelent alkotása keletkezéstörténeti szempontból kiegészíti a jugoszláviai/vajdasági magyar könyvkiadás kezdeteiről eddig alkotott képet, s megoldani látszik azt a dilemmát, amelyet Csáky S. felvet tanulmánya bevezető bekezdéseiben, azaz, hogy „melyik mű megjelenése a kiindulópont [...], irodalmi értéküket nem mérlegelve” (Csáky S. 1988, 18), melyik volt a vajdasági magyar irodalom első könyve. Az általa megjelölt – fentebb említett – egy-, legfeljebb másfél ívnyi kiadványokhoz képest Tarkó több mint tíz éves regénye messzemenően jelentősebb vállalkozás. Elemzéséből kiténik, hogy mindenképpen 1918 után, a világháború befejezését követően kellett íródnia. Értelmezése ugyanakkor cáfolja azokat az 1918-ra vonatkozó, új irodalmi és szellemi tájékozódásokról (kezdetekről) alkotott elképzeléseket, amelyeket Csáky S. Piroska is átvesz, s amelyek ezeket az új szellemi tendenciákat politikai történésekkel, az SZHSZ-államalakulat létrehozásával hozzák összefüggésbe. Az 1918 után keletkezett *Amíg a nagy vihar tombolt...*-nak ugyanis sokkal több köze van a francia és a magyar késő romantika szellemiségéhez, sőt – tájleírásai és a vidéki polgári habitus megrajzolása révén – ahhoz a térségi, ma regionálisnak nevezett irodalomhoz, amelyet pl. Papp Dániel képviselt novellisztikájával irodalmunkban, mint az aktuális társadalmi-politikai történések indukálta – állítólagos – új irodalmi törekvésekhez. A Tarkó-regény elbeszélőjének (miként az adott időszakban megjelent más művek világa is ezt tükrözi) „fogalma sincs” a megváltozott világ jelenségeiről, de még a politikai áttrendeződések lényegével sincs egészen tisztában. Ezek a körülmények – s erről a korszak könyvtermésének átfogó újraolvasása és értelmezése kell hogy meggyőzzön bennünket – nem változnak az 1920-as évek elejéig.

Irodalom

- Anonim. 1919. Tarkó János regénye. Amíg a nagy vihar tombolt... *Torontál* febr. 28.
Az ormospusztai munkások olvasókörének könyvjegyzéke. 1935. Miskolc: Swarcz Soma
Könyvnyomdája, 54. <http://mek.oszk.hu/12000/12047/12047.pdf> (2015. márc. 19.)
- Bori Imre. 2007. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Csáky S. Piroska. 1988. *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941*. Újvidék: Forum
Könyvkiadó.
- Darvas Gábor. 1930. „*Mindent meg gondoltam és mindent megfontoltam...*” Novi Sad:
Uránia, nyomdai művészet és kiadóvállalat.
- Gerold László. 2001. *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*. Újvidék:
Forum Könyvkiadó.
- Gulyás Pál. é. n. *Magyar írók élete és munkái*. Cédulatár. 18101. Téka <http://gulyaspal.mtak.hu> (2015. márc. 19.)
- Ispánovics Csapó Julianna. 2011. *A bácskai magyar irodalmi kultúra előtörténete a
régio magyar könyvkiadása szempontjából*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Kalapis Zoltán. 2002. *Életrajzi kalauz III*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Longa Péterné. 2005. Csodálatra méltó jövőbe látás vagy megalapozatlan ábrándké-
pek? 100 éve halt meg Verne Gyula. *Szemle* 12. [http://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/
ipsz/200512/07-technika-longa.html](http://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200512/07-technika-longa.html) (2015. máj. 6.)
- Munk Artúr [1933] 1981. *A hinterland: A mögöttes országrész háborúja*. Utószó: Bori
Imre. 235–243. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Nagy Miklós. 1999. *Jókai Mór*. Budapest: Korona Kiadó.
- Németh Ferenc. 2001. Egy tanító bevonul az irodalomba. A vajdasági magyar irodalom
első kötetéről. *Magyar Szó* jan. 20.
- Németh Ferenc. 2014. A Nagy Háború (ismeretlen) regénye. Tarkó János: Amíg a nagy
vihar tombolt... *Tanulmányok* 1: 100–109.
- OSZK Katalógus*. é. n. <http://nektar.oszk.hu/en/manifestation/3122099> (2015. márc. 19.)
- Szabó István [1931] é. n. *Egy legionista naplója*. Eredeti naplójegyzetek alapján sajtó
alá rendezte: Andrée Dezső. Novi Sad: Uránia.
- Tarkó János. 1919. *Amíg a nagy vihar tombolt...* Nagybecskerek: Haász Testvérek.

“SCI-FI” IN WAR

János Tarkó: Amíg a nagy vihar tombolt... (While the Great Storm Raged...)

The history of Hungarian books and publishing in Vojvodina, the beginnings of the minority literature in the region and its intercultural and textual connections, interoperability within genres, etc. present the systems of relations in terms of which

the discovery or emergence of an until then unknown Hungarian book or author is of great importance, regardless of the aesthetic quality or artistic value of the literary product. If we do not imagine literature as a linear order of writers' opuses, but rather as a complex texture of events and phenomena, then this newly discovered literary event and phenomenon can contribute to the forming of a more complete overall picture of the region's literature. The novel by János Tarkó: *Amíg a nagy vihar tombolt...* (*While the great storm raged...*) published in Nagybecskerek (Zrenjanin) in 1919 is also a missing data in the summaries or syntheses of the history, bibliographies and lexicographies of Hungarian literature in Vojvodina. This analysis of the novel aims at revealing the historical context and the possible intercultural connections of the novel; it inevitably addresses the polemics concerning the beginnings of Hungarian literature in Vojvodina.

Keywords: Hungarian literature in Vojvodina, beginnings, intercultural and inter-textual system of relationships.

NAUČNA FANTASTIKA U RATU

Tarkó János: Amíg a nagy vihar tombolt...

Istorija izdavaštva i mađarske knjige u Vojvodini, počeci mađarske manjinske književnosti u regionu, njegove interkulturalne i intertekstualne veze, međužanrovska prohodnost itd. predstavljaju one sisteme odnosa, u kojem izuzetno veliki značaj imaju otkrića, pojavljivanja do sada nepoznatih, mađarskih autora ili knjiga u Vojvodini – nezavisno od estetskih kvaliteta datog književnog produkta, kao i njegove umetničke vrednosti. Ukoliko oblik bitisanja književnosti shvatamo ne kao linearni red književnih opusa, već kao složen splet događaja i pojava, ta novootkrivena i spoznata književna pojava i događaj može pružiti značajne detalje za skiciranje što potpunije slike književnosti u regionu. Tako je i roman Janoša Tarkoa *Amíg a nagy vihar tombolt...*, objavljen u Velikom Bečkereku 1919. godine, podatak koji nedostaje u sumarnim istorijskim, bibliografskim i leksikografskim radovima i sintezama o književnosti vojvođanskih Mađara. Analiza u okviru ovog rada usmerena je na razotkrivanje konteksta geneze njegovog nastanka te otkrivanje njegovih mogućih interkulturalnih veza; nužno reflektira i na polemiku o počecima književnosti vojvođanskih Mađara.

Ključne reči: književnost vojvođanskih Mađara, početak, istorija geneze, interkulturalni i intertekstualni sistemi odnosa.